

Na literární cenzuru můžeme spolu s Beate Müllerovou nahlížet „spíše jako na nestabilní proces akcí a reakcí v zápase o moc, publicitu a privilegium otevřeně mluvit než jako na pouhý represivní nástroj s předvídatelnými výsledky“.¹ Aktivity cenzury jsou provázeny zpětnými akcemi ostatních účastníků literárněkomunikačních procesů, které vyvolávají opět změny ve výkonu cenzury vedené snahou na tyto spisovatelské, nakladatelské či čtenářské strategie adekvátně reagovat. Okolo neostře hranice mezi povolenými a nepovolenými tématy či styly psaní tak dochází k neustálému vyjednávání.

V případě předbřeznového období jsou strategie jednání vůči cenzurní instanci obzvláště viditelné u vydávání starších rukopisných památek. Diskurzivním pravidlům literární komunikace v rámci předbřeznové habsburské monarchie se mohl editor starších literárních památek přizpůsobit výrazně obtížněji než autor původních textů. Zatímco byl výběr témat, žánrů a stylů ovlivňován jak bezprostředním ohledem na cenzurní pravidla, tak hlubšími estetickými a společenskými normami, z nichž cenzurní předpisy a jejich aplikace vycházely, vyznával autor staršího textu normy odlišné a obracel se k rozdílnému publiku. Editorská praxe první poloviny 19. století kladoucí důraz na zprostředkování podoby ideálního, nejstaršího pramene (i za cenu jeho případné rekonstrukce tam, kde se nedochoval)² byla jen těžko slučitelná s předběžnými modifikacemi motivovanými ohledem na normy státní cenzury. Při absenci možnosti přizpůsobovat text cenzurním normám tak stoupla role taktizování mimo text, tedy v rámci styku editora s cenzurní instancí.

Národní obrození navíc přisuzovalo starším českým textům výraznou symbolickou hodnotu. Ta tak zpříšňovala cenzurní posouzení, protože vydávané texty se v očích cenzurních autorit stávaly atraktivní pro lidové čtenáře. V zájmu habsburské monarchie bylo při interpretaci historie zdůrazňovat integrující sílu státu a panující dynastie, k čemuž patřilo vystupování vůči těm složkám historické tradice, které vyzdvihovaly vzájemné nepřátelství jednotlivých etnik říše. Romantizující historismus českého národního hnutí však naopak směřoval k akcentování historických rozdílů mezi Čechy a „nejbližším jiným“ – Němci. To byl jeden z důvodů cenzurních konfliktů při vydávání staročeských památek a zároveň motivace uplatňovat takové strategie, které by v konečném důsledku vydání těchto textů umožnily.

1) Beate Müllerová: „Cenzura a kulturní regulace: mapování terénu“, přel. Pavel Janáček, in Tomáš Pavlíček, Petr Píša, Michael Wögerbauer (eds.): *Nebezpečná literatura? Antologie z myšlení o literární cenzuře*, Brno, Host 2012, s. 217–247, zde s. 247.

2) Srov. Petr Čornej: „Nad Palackého edicí Starých letopisů českých“, *Slavia* 51, 1982, č. 1, s. 69–79.

Václav Hanka, který v dnešním povědomí zůstává především jako domnělý nálezcce, první vydavatel a pravděpodobný falšovatel *Rukopisu královédvorského*, představoval pro období první poloviny 19. století nejplodnějšího editora staročeských památek. Na příkladu jeho edičních počinů chceme v následující studii ukázat možné strategie jednání v situaci, kdy obsah vydávaného textu kolidoval s normami zastávanými rakouskou cenzurou.

Vyjednávání ohledně vydání spisu: Viktorina Kornela ze Všehrd

O práviech, súdiech i o dskách země české knihy devatery

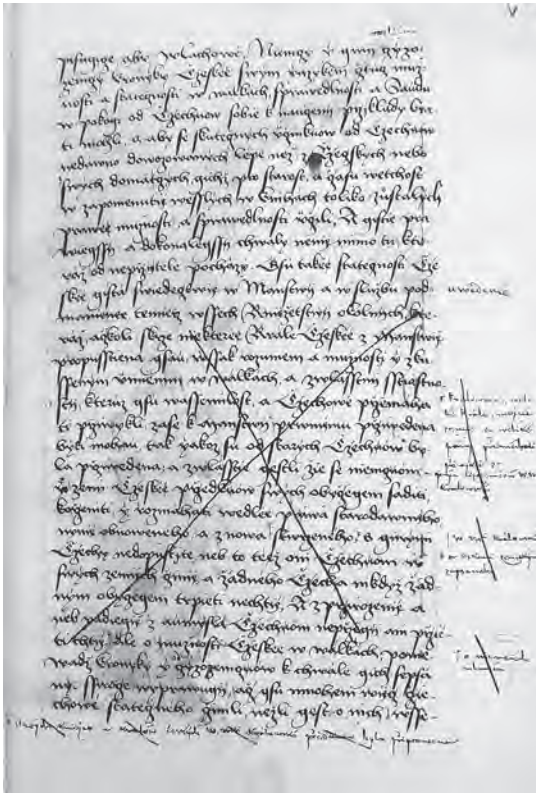
Rukopisný svod zemského práva z konce 15. století z pera Viktorina Kornela ze Všehrd, autora, k němuž se české národní hnutí vztahovalo kvůli příklonu k češtině jako literárnímu jazyku oproti latině,³ zamýšlel Václav Hanka vydat původně jako první díl edice starých českých právních spisů.⁴ Dílo bylo k tisku připraveno na počátku roku 1838 a předáno k cenzuře, v jejímž rámci bylo po kladném posudku Pavla Josefa Šafaříka zasláno k dalšímu posouzení do Vídně. Zdejší cenzor se ale ve svém stanovisku ostře ohradil vůči protiněmeckému rázu Všehrdova spisu a nepřímě sděloval, že by vydání takového díla pocházejícího ještě z doby, kdy českého království nebylo závislé na rakouské panovnické dynastii, mohlo narušovat současné politické poměry císařství. K vědecké hodnotě díla se cenzurní posudek vyjadřoval ironickou poznámkou, že je s podivem, že údajně tak cenný spis nenašel žádného nakladatele po celá tři staletí. Prezident policejního dvorského úřadu hrabě Josef Sedlnitzky na základě cenzorova stanoviska vydání díla v předložené podobě zakázal, ponechal však otevřenou možnost využít Všehrdův spis jako pramen pro zpracování knihy pojednávající o českých právních dějinách. Celá záležitost následně putovala na české zemské prezidium, které obvykle jednalo v intencích vídeňských příkazů. Ne však v tomto případě.

O dalším osudu informuje tužkou psaná poznámka na aktovém materiálu pocházející od nejvyššího purkrabího pražského: „Přeji si o tomto předmětu mluvit s Palackým.“⁵ Hrabě Karel Chotek si tím vyžádal stanovisko přední osoby pražského vědeckého života a člena Královské české společnosti nauk, se kterým ho pojily mimořádné osobní styky od sklonku roku 1826, kdy mu po jmenování do čela zemské správy českého království František Palacký udílel lekce češtiny jakožto druhého zemského jazyka. Již čtyři dny po Chotkově intervenci poskytl Palacký zemskému prezidiu písemné dobrozdání, v němž se obratně vyjadřoval ve prospěch vydání díla. Argumentoval neškodným charakterem *Knih devaterých* jakožto vědeckého textu, jejich obtížnou srozumitelností pro běžného čtenáře i nebezpečím, že by byly po svém zákazu vytištěny v zahraničí. Především by se však podle Palackého případný zákaz rozcházel se zájmy habsburské monarchie – umocnil by totiž dojem Čechů, že je jim rakouská vláda nepříznivě nakloněná:

3) Otázce role Všehrdovy předmluvy k překladu *Knih o napravení padlého* Jana Zlatoústého pro konstituování konceptu tzv. národního humanismu se nejnověji věnoval Eduardo Fernández Couceiro: „O národním humanismu, jeho domnělém zakladateli a takzvaném manifestu“, *Česká literatura* 62, 2014, č. 2, s. 252–268, a kritická diskuse tamtéž, s. 269–293, zvláště Lucie Storchová: „Vědecké reprezentace renezančního humanismu a utváření kolektivních kulturních identit“, tamtéž, s. 276–286.

4) Archiv Akademie věd (AAV), Královská česká společnost nauk (KČSN), kt. 40, inv. č. 107, č. 41, Václav Hanka Královské české společnosti nauk 22. 11. 1835.

5) „Ich wünsche mit Palacký über diesen Gegenstand zu sprechen.“ Národní archiv (NA), Presidium českého gubernia (PG), 1836–1840, kt. 1843, sign. 16/13j, č. 3859 ex 1839.

Cenzurní škrť v rukopisu Všehrdova díla

Při cenzuře i následně sazbě Všehrdova díla byl používán rukopis z přelomu 15. a 16. století, ke kterému Václav Hanka doplnil předmluvu a poznámky na okrajích stran.

Zdroj: KNM ORST, sign. IV C 13.

ny ve Vídni a cenzorovi slovanských spisů, během cenzurních problémů Všehrdova spisu totiž zemřel původně zamýšlený mecenáš díla, a Hanka tak musel o vydání žádat právě Matici českou s Františkem Palackým v čele. Následkem toho se stalo, že Hankův původní plán vydávání dalších svazků starších českých právnických spisů na sebe vzal právě Palacký. Mezi oběma muži se rovněž rozhořel spor ohledně zásahu do již vytištěné předmluvy ke Všehrdově spisu, do níž Palacký doplnil chybějící obsahové údaje, zároveň však

Za takových poměrů netřeba se od seznámení se s tímto dílem obávat nemilých dojmů. Naopak zákaz tisku větší mírou by je vzбудil: nebot by dal novou potravu mínění vzburzenému v novější době několika podobnými zákazy, že vysoká vláda hledí Čechům zkracovati jejich národní památky a vzpomínky. Rozšiřování této domněnky bylo by zájmem tohoto státu škodlivější než vytištění díla celkem neškodného, které zvláště u čtenářů vzdělaných, pro které jediné má cenu, nemůže učiniti škody.⁶

Palackého dobrozdání protežované nejvyšší autoritou v rámci guberniální správy přineslo úspěch, protože pražský knižní revizní úřad si vyžádal nový cenzurní posudek Pavla Josefa Šafaříka, který doporučoval v díle provést pouze škrty jednotlivých pasáží obracejících se proti cizozemcům. Konečné povolení k tisku posvětily i vídeňské úřady pod podmínkou, aby ve Všehrdově textu nedocházelo k pravopisným aktualizacím, čímž by zůstal nepřístupný lidovému čtenáři.⁷ Dílo vyšlo v Praze roku 1841, a to nákladem Matice české jako první svazek edice Bibliotéka staročeská. Jak si Václav Hanka stěžoval v dopise Bartoloměji (Jerneji) Kopitarovi, slovinskému jazykovědci, kustodovi dvorské knihovny

6) Tamtéž. Český překlad citován dle František Palacký: *Františka Palackého Spisy drobné*, díl 3, *Spisy aesthetické a literární*, ed. Leander Čech, Praha, Bursík & Kohout 1903, s. 514–515.

7) NA, PG, 1836–1840, kt. 1843, sign. 16/13j, č. 6769 ex 1839, 1137 ex 1840; srov. též Franz Palacký: *Gedenblätter. Auswahl von Denkschriften, Aufsätzen und Briefen. Aus den letzten fünfzig Jahren. Als Beitrag zur Zeitgeschichte*, Prag, F. Tempsky 1874, s. 103–107; Karel Tieftrunk: *Dějiny Matice české*, Praha, Matice česká 1881, s. 90–91; Karel Köpl: „Palacký und die Censur“, in *Památník na oslavu stých narozenin Františka Palackého*, Praha, Matice česká 1898, s. 646–688, zde s. 653–656; Palackého rukopisné poznámky cenzurou vypuštěných míst byly otištěny v článku „Viktorin Kornel ze Všehrd“, *Český svět* 17, 1920/1921, č. 2, s. 1.

upravil její ortografickou podobu ve prospěch konzervativnějšího psaní před skladnou opravou.⁸

Obdobnou argumentační strategii vůči cenzurní instanci zvolil František Palacký, nyní už z pozice sekretáře Královské české společnosti nauk, v srpnu 1842 při reakci na námitky policejního dvorského úřadu vůči proběhlému tisku Hankových *Výpisků z remešského a ostromířského Evangelium*, které vyšly na jaře téhož roku poté, co byly schváleny dvěma členy Učené společnosti i pražskou cenzurou. Ve svém dobrozdání Palacký polemizoval s vídeňským posudkem, který shledával závadným přetisk části ruské legendy o sv. Cyrilu a Metodějovi v Hankově předmluvě. I zde Palackému za základ argumentace posloužila nepřístupnost příslušného místa, obviňujícího svatého Vojtěcha ze zrady pravověrné víry, vůči lidovému čtenáři, protože bylo přetištěno v originálním staroslověnském znění cyrilicí. Palacký připouštěl, že je sporný výňatek legendy nepřátelský vůči západní církvi a že mohl být z knihy odstraněn, ironicky však poznamenal, že jedinou osobou ve Vídni, která mohla příslušnou poznámku správně přeložit a komentovat, byl Bartoloměj Kopitar. Nepřímo tak doložil, že právě vídeňský slavista byl autorem původního udání policejnímu dvorskému úřadu, a neodpustil si na jeho adresu několik ostrých výtek. V závěru vyjádřil přesvědčení, že se rakouská vláda nenechá svést mstivostí jednotlivce zasévajícího nenávisť a rozkol tam, kde to vyhovuje jeho osobním záměrům. S Palackého důvody, stejně jako s dobrozdáním Pavla Josefa Šafaříka, který fungoval ve dvojroli cenzora i autora jednoho z původních vnitřních posudků Učené společnosti, se úřední orgány spokojily, a následující vyšetřování se tak již netýkalo obsahové stránky spisu, ale jen otázky, zda byl spis povolen k tisku jako součást *Pojednání Královské české společnosti nauk* nebo jako separát.⁹

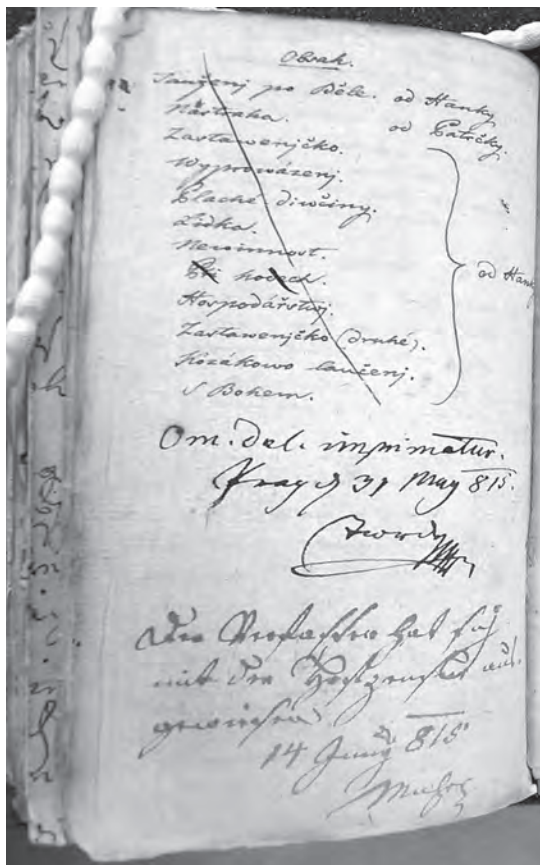
Využívání odlišných cenzurních instancí: *Dalimilova kronika*

Z obavy před možným ovlivňováním anonymizoval cenzurní předpis z 22. února 1795 průběh řízení, stejně jako zakazoval bezprostřední styk spisovatelů s cenzory jejich spisů a možnost ovlivňovat výběr cenzora pro předkládané dílo. Podávání rukopisů mělo probíhat výlučně prostřednictvím knižních revizních úřadů, jež se nacházely v hlavních městech jednotlivých korunních zemí. I sama volba knižního revizního úřadu však mohla výrazným způsobem ovlivnit posouzení spisu.

Václav Hanka se tuto možnost naučil využívat patrně již na počátku své spisovatelské dráhy. V jeho prospěch hrál fakt, že post vídeňského cenzora spisů ve slovanských jazycích zastával již zmiňovaný Bartoloměj Kopitar, se kterým pojil Hanka od dob jeho studií ve Vídni přátelský vztah. Už první svazek své sbírky *Dvanáctero písní* nechal Hanka cenzurovat souběžně v Praze i ve Vídni, a když poté pražský cenzor škrtl píseň *Při hodech* a strofy písní *Vyprovázení* a *Pastuška*, vykazující milostné motivy, mohl se Hanka vykázat

8) Václav Hanka Bartoloměji Kopitarovi 5. 7. 1841, in Vatroslav Jagić (ed.): *Neue Briefe von Dobrowsky, Kopitar und anderen Süd- und Westslaven*, Berlin, Weidmann 1897, s. 646–647; F. Palacký: *Františka Palackého Spisy drobné*, díl 3, cit. dílo, s. 768–770.

9) NA, PG, 1841–1845, kt. 2006, sign. 16/13b, č. 5220, 5831 a 7362 ex 1842; tamtéž, sign. 16/13, č. 8253 ex 1843; AAV, KČSN, kt. 41, inv. č. 114, 1842, č. 22, 78, 90, 99, 100; Josef Kalousek: *Děje Král. české společnosti nauk spolu s kritickým přehledem publikací jejich z oboru filosofie, historie a jazykovědy*, Praha, Královská česká společnost nauk 1885, s. 167–169.

Dvojí *imprimatur* Hankova *Dvanáctera písní*

Poslední stránka rukopisu, který Václav Hanka předložil 12. května 1815 pražské cenзуře. Tou byl 31. května připuštěn k tisku pod podmínkou škrťů (*imprimatur* podepsáno cenzurním referentem Františkem Xaverem Tvrdým). Následující záznam z 14. června, pořízený úředníkem knižního revizního úřadu Johannem Alexanderem Michelelem, uvádí, že se Hanka vykázal paralelně uděleným povolením dvorské cenзуry z Vídně, které schválilo i v Praze zamítnuté části textu.

Zdroj: KNM ORST, sign. I H 16, fol. 126v.

cenurním povolením z Vídně, které všechny písně schválilo bez výhrad.¹⁰ I v dalších letech máme díky korespondenci zachované příklady nestandardního vztahu vídeňského cenzora k Hankovým textům či textům jeho přátel, jejichž zaslání do Vídně Václav Hanka organizoval.¹¹

V polovině roku 1823 podal Václav Hanka prostřednictvím knihkupce Kronbergera na vídeňský knižní revizní úřad rukopis *Dalimilovy kroniky české* spolu s dochovaným zlomkem německého překladu kroniky z roku 1389. Ve své žádosti o povolení k tisku si byl vědom potenciální problematičnosti protiněmeckých výpadů v Dalimilově textu, poukazyval proto na precedens staršího vydání kroniky z roku 1786 v péči Františka Faustina Procházky, který sám vykonával funkci cenzora. Vědomou strategií mohlo být rovněž věnování spisu Františku Antonínu hraběti Kolovratu-Libštejnskému, nejvyššímu purkrabí pražskému. Hankovo vydání bylo svěřeno k cenzurnímu posouzení opět Bartoloměji Kopitarovi, jehož posudek ale s odkazem na Dobrovského charakteristiku díla upozorňoval na protiněmecký ráz kroniky, byť uznával, že politický dopad snižuje zastaralý jazyk, díky němuž je text přístupný pouze vzdělaným vrstvám. K problematičkému spisu se dále měla vyjádřit pražská cenзуra, jmenovitě Jan Nepomuk Václav Zimmermann. Jeho posudek byl zdrucující, zdůvodňoval, že ani při eventuálním vypuštění nejzávadnějších míst nebude dílo oproštěno od záště vůči německému

10) Knihovna Národního muzea, Oddělení rukopisů a starých tisků (KNM ORST), sign. I H 16, fol. 119–126.

11) Srov. dopisy Bartoloměje Kopitara Josefu Dobrovskému z 27. 2. 1816, 24. 2. 1817, 23. 3. 1817, 27. 8. 1817 a Josefa Dobrovského Bartoloměji Kopitarovi z 20. 11. 1818, in Vatroslav Jagić (ed.): *Briefwechsel zwischen Dobrowsky und Kopitar (1808–1828)*, Berlin, Weidmann 1885, s. 419, 424, 432, 444, dále Bartoloměje Kopitara Václavu Hankovi ze 4. 1. a 27. 2. 1816, 24. 2. 1817, 6. 8., 22. 9. a 20. 11. 1833, in týž (ed.): *Neue Briefe von Dobrowsky, Kopitar und anderen Süd- und Westslaven*, cit. dílo, s. 7, 10, 15, 111–116, a Františka Ladislava Čelakovského Josefu Vlastimilu Kamarýtovi z 21. 2. 1822, in František Bílý (ed.): *Korrespondence a zápisky Františka Ladislava Čelakovského*, díl 1, *Dopisy z let 1818–1829*, Praha, Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění 1909, s. 130.

etniku a že by se vzhledem ke vzrůstu čtenářské dychtivosti v Čechách mohlo dostat do ruky mladým slovanským nadšencům, na něž by působilo v protiněmeckém duchu. S poukazem na to, že by vydání mohlo vyvolat nepříjemné vzpomínky na „bouřlivé dny minulosti“ a že pro vědecký svět plně postačují starší vydání spisu, byl tisk *Dalimilovy kroniky*, stejně jako jejího německého překladu v únoru 1825 zamítnut.¹²

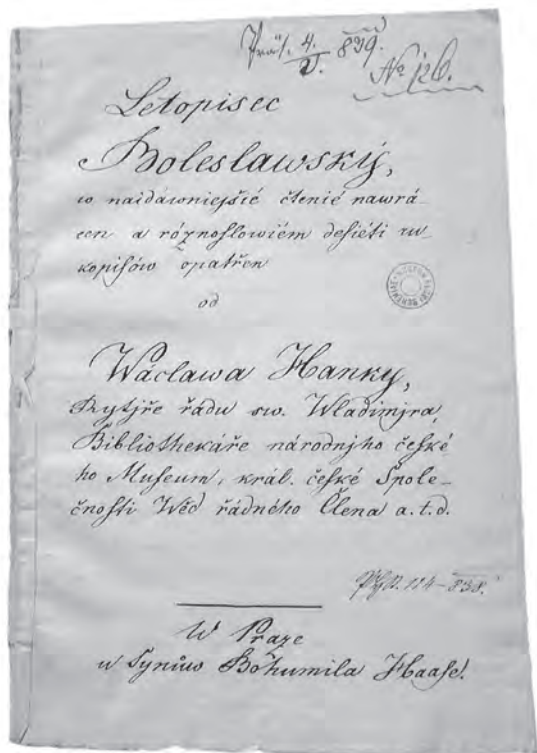
Václav Hanka se nyní uchýlil k vyčkávací taktice. Jeho nový pokus o povolení kroniky i německého překladu k tisku spadá do dubna 1831, kdy se obrátil na Královskou českou společnost nauk s prosbou o záštitu při vydání. Argumentační strategií mu byl přitom spis Františka Palackého *Würdigung der alten böhmischen Geschichtsschreiber*, který vyhrál konkurz o cenu Učené společnosti a byl na její náklady roku 1830 vydán. V kapitole věnované *Dalimilově kronice* totiž Palacký neopomněl podat rozbor Hankova vydání, přičemž zmínkou, že „pro vnější okolnosti není ještě vytištěno, ačkoli rukopis je zcela připraven pro tisk“, narážel na neúspěšné cenzurní řízení.¹³ Hanka Královské české společnosti nauk navrhoval, aby předmluvu k vydání kroniky tvořil právě český překlad Palackého rozboru Dalimila. Trvalo půl druhého roku, než se Učená společnost usnesla, že spis vydá, jakmile to dovolí její finanční situace. Upozornila přitom ale, že k sepsání předmluvy je nejkompetentnější sám Hanka. Předtím, než byl výsledný rukopis roku 1833 odevzdán k cenzurnímu posouzení, prohlédli novou předmluvu členové historické sekce společnosti a vyžádali si v ní drobné úpravy. Na podnět knižního revizního úřadu, vyvolaný snad trvajícím nesouhlasem cenzora Zimmermanna s vydáním kroniky, doprovodila Učená společnost rukopis doporučujícím posudkem koncipovaným Františkem Palackým a podepsaným ve výsledné verzi jménem jednatele Matyáše Kaliny z Jäthensteina. Palacký v něm argumentoval historickou i filologickou hodnotou *Dalimilovy kroniky*, její jazykovou nepřístupností pro běžného čtenáře i historií předchozích vydání. Protiněmecký tón kroniky podle něj vyplýval z faktu, že její autor používá slovo „Němec“ pro jakékoli nepřátele říše; na obranu díla dále uváděl, že kroniku nezakazoval ani přísný tereziánský index prohibit.¹⁴

Cenzurní posuzování takto ožehavého spisu však nabralo několikaleté zpoždění, údajně pro nemoc profesora českého jazyka a literatury Jana Nejedlého a liknavost gymnaziálního profesora Václava Aloise Svobody Navarovského, kterému byla nevyřízená cenzura spisu svěřena po Nejedlého smrti. Posudek Svobody Navarovského se pro tisk kroniky

12) Rozbor události i přetisk příslušných archivních materiálů podal František Gabriel: „Osudy Hankova Dalimila z r. 1823“, *Listy filologické* 60, 1933, s. 157–168. Srov. dále Josef Dobrovský Josefu Georgu Meinertovi 30. 1. 1824, in Eugen Lemberg: *Grundlagen des nationalen Erwachens in Böhmen. Geistesgeschichtliche Studie, am Lebensgang Josef Georg Meinerts (1773–1844) unternommen*, Reichenberg, Gebrüder Stiepel 1932, s. 148; list Josefa Josefoviče Jungmanna Janu Kollárovi 25. 9. 1824, in Josef Josefovič Jungmann: *Korespondence*, ed. Olga Votočková-Lauermannová, Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění 1956, s. 76; Literární archiv Památníku národního písemnictví (LA PNP), Václav Hanka, František Antonín Kolovrat-Libštejnský Václavu Hankovi 19. 3. 1823; tamtéž, knižní revizní úřad Václavu Hankovi 28. 2. a 5. 3. 1825; tamtéž, Jan Petr Cerroni Václavu Hankovi 21.–24. 5. 1824, 10. 2. 1825 a 25. 4. 1826.

13) Franz Palacky: *Würdigung der alten böhmischen Geschichtsschreiber. Eine von der k. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften gekrönte Preisschrift*, Prag, A. Borrosch 1830, s. 106–107; český překlad in *Dílo Františka Palackého*, sv. 1, *Práce historické*, přel. a ed. Jaroslav Charvát, Praha, L. Mazáč 1941, s. 65–319, zde s. 163–164.

14) AAV, KČSN, kt. 40, inv. č. 103, 1831, č. 10; tamtéž, inv. č. 105, 1833, č. 5, 39, 42, 43; J. Kalousek: *Děje Král. české společnosti nauk*, cit. dílo, s. 151; Václav Hanka Lvu Thunovi 8. 12. 1833, in Ladislav Kubík (ed.): *Česká korespondence se Lvem Thunem*, Praha, Horizont 1970, s. 106.

Letopisec Boleslavský Titulní strana Hankova rukopisu předloženého vídeňské cenzuře, obsahující v pravém horním rohu datum podání rukopisu a protokolární číslo. Spisová značka policejního dvorského úřadu v pravé dolní části souvisí s následným vyšetřováním Hankova podvodu.

Zdroj: LA PNP, Václav Hanka, prac. materiály, Letopisec Boleslavský.

Söhne nechal na počátku roku 1839 rukopis *Dalimilovy kroniky* opět předložit cenzuře, tentokrát však ne v Praze, ale ve Vídni, a to s pozměněným názvem *Letopisec Boleslavský*. Netušil ale, že systém vzájemné komunikace jednotlivých míst cenzurní hierarchie

vyjadřoval s takovým důrazem, že postupně přecházel v apoteózu českého národního hnutí, očerňování odpůrců českých emancipačních snah a obviňování Němců z Čech ze snah o iredentu. Jeho ostrý tón byl snad důvodem, proč se jej autor nakonec rozhodl neodeslat.¹⁵ Až v srpnu 1837 byly na pražské zemské prezidium odeslány příznivé posudky teologického cenzora Hieronyma Josepha Zeidlera¹⁶ a Pavla Josefa Šafaříka, jenž byl krátce předtím jmenován Zimmermannovým nástupcem na postu cenzora v beletristickém a smíšeném oboru. Z otázky vydání *Dalimilovy kroniky* se mezitím stalo politikum – jako argument údajných nenávislných záměrů Čechů v pražské učené společnosti je použil ve svých denunciacích profesor pražské univerzity Josef Leonhard Knoll. Po dalším půlročním zdržení přeložilo zemské prezidium veškerý aktový materiál do Vídně, přičemž se fakticky vyslovilo proti povolení díla, když poukázalo na to, že zamítavé důvody uvedené v Zimmermannově posudku nadále trvají. Konečný ortel vídeňského policejního dvorského úřadu byl proto v březnu 1838 negativní.¹⁷

Za této situace se Hanka ještě jednou uchýlil k taktice, která bývala v dřívějších případech úspěšná. Prostřednictvím agenta pražského knihkupectví Gottlieb Haase

15) Koncept posudku otiskl Josef Volf: „Dobrozdání prof. Františka Jana Svobody o Hankově zamýšleném novém vydání *Dalimilovy kroniky* z r. 1835“, *Časopis Musea Království českého* 87, 1913, s. 453–461, mylně jej ale připisoval jeho jmenovci na postu gymnaziálního profesora, Františku Janu Svobodovi. Atribuce cenzurního posudku však jednoznačně vyplývá ze zmínky v NA, PG, 1836–1840, kt. 1843, sign. 16/13l, č. 5661 ex 1837.

16) Úřední deník teologického cenzora Hieronyma Josepha Zeidlera obsahuje záznam o přijetí českého i německého textu kroniky k posouzení již z ledna 1834, neobsahuje však žádný doklad o vyřízení (NA, Řád premonstrátů Strahov, pozůstalosti, kt. 150, záznam č. 13 ex 1834).

17) NA, PG, 1836–1840, kt. 1843, sign. 16/13l, č. 5661 ex 1837, 1299 ex 1838; AAV, KČSN, kt. 41, inv. č. 110, 1838, č. 1; František Dvorský: „Frant. Palacký a náš nepřítel“, in *Památník na oslavu stých narozenin Františka Palackého*, cit. dílo, s. 443–472, zde s. 458–460. Rukopis užitý při cenzuře se nachází v KNM ORST, sign. III F 4, rukopis předmluvy k německému překladu v LA PNP, Václav Hanka.

mezitím dosáhl větší preciznosti, a jeho spis byl tak automaticky z Vídně poslán k cenzurnímu vyjádření zpět do Prahy. Zde byl postup okamžitě odhalen, klasifikován jako úmyslný podvod a Hankovi byla udělena úřední výtka.¹⁸

Tisk kroniky začal být připravován až roku 1847 prostřednictvím Lužického Srba Jana Petra Jordana, soukromého docenta na lipské univerzitě a někdejšího Hankova žáka, jehož nakladatelství Slavische Buchhandlung působilo krátce před rokem 1848 jako publikační orgán pro česky psané rukopisy, které nebyly cenzurou v habsburské monarchii připuštěny k tisku. Po vytištění pěti archů došlo k radikální proměně situace vlivem výbuchu revoluce a zrušení cenzury, tisk byl tak dokončen až roku 1849 v Praze, tedy dvacet šest let od prvního podání. Německý překlad na své vydání čekal až do roku 1859.

Dlouhé následky cenzurního podvodu: *Májový sen*

V průběhu června 1823 začaly být pražskými cenzurními úřady vyšetřovány okolnosti cenzury čerstvě vydaného pátého dílu Hankovy edice *Starobylá skládání*. Jedna z jeho částí, báseň *Májový sen* připisovaná Hynkovi z Poděbrad,¹⁹ totiž obsahovala pasáže erotického charakteru.²⁰ Guberniální úřady byly na závadnost básně upozorněny denunciací, jejímž původcem byl pravděpodobně kněz cisterciáckého řádu, profesor pastorální teologie na pražské univerzitě a Hankův nadřízený v rámci struktury Vlasteneckého muzea Maxmilian Millauer.²¹ Nařízené vyšetřování odhalilo pochybnosti ohledně manipulace s rukopisy použitými při tisku; zdálo se totiž, že Václav Hanka svévolně – a v očividném rozporu s cenzurními předpisy – z konvolutu básní, na jejichž tisk obdržel v letech 1818–1819 řádné *imprimatur*, vyřadil některé listy a na jejich místo vložil naopak básně, u nichž předpokládal konflikt s cenzurní instancí.²² Cenzurní i následné soudní vyšetřování komplikoval fakt, že evidence knižního revizního úřadu neobsahovala seznam jednotlivých básní, jež prošly cenzurou. Předpis z února 1795 sice autorům nařizoval předkládat své rukopisy na knižní revizní úřad ve dvojím vyhotovení, přičemž jedno z nich mělo být uchováno právě pro případ kontroly cenzurovaného znění s vytištěným textem, Václav Hanka však využil poměrně běžné praxe, kdy rukopisy především vědeckého obsahu byly z této povinnosti vyňaty. Zjevně přitom nebylo respektováno pravidlo, podle něhož

18) NA, PG, 1836–1840, kt. 1843, sign. 16/13k, č. 613, 768, 1163 a 1919 ex 1839, první část rukopisu se nachází v LA PNP, Václav Hanka, tamtéž je uloženo nedatovaný koncept ospravedlnění k policejnímu dvorskému úřadu, ve kterém se Hanka hájil snahou, aby nedošlo k vydání kroniky v zahraničí, a tím, že postupoval na základě rady Bartoloměje Kopitara.

19) Ve svém vydání ale Václav Hanka neúmyslně spojil *Májový sen* se skladbou *Veršové o milovniku*, připisovanou stejnému autorovi, srov. Jiří Pelán: „Neuberský sborník a Hynek z Poděbrad“, *Česká literatura* 44, 1996, č. 5, s. 459–479, zde s. 470.

20) Textové pasáže, pokládáné v rámci cenzurního vyšetřování za závadné, přetiskl Karel Jaroslav Obrátil: „Nejstarší české erotikum“, *Český bibliofil* 2, 1929, s. 63–67.

21) František Gabriel: „Hankova aféra s Májovým snem“, *Listy filologické* 59, 1932, s. 48–55, 157–165, 258–275, zde s. 49–51.

22) NA, PG, 1821–1825, kt. 1247, sign. 16/58, č. 3548 ex 1823, srov. F. Gabriel: „Hankova aféra s Májovým snem“, cit. dílo, s. 54–55, 157–158. Dodnes zachované rukopisy *Starobylých skládání* v LA PNP, Václav Hanka a KNM ORST, sign. IV H 10/1–5 manipulaci s rukopisy naznačují, nelze však již s jistotou určit, zda je dnešní pořadí svázaných listů totožné s tím, které bylo předloženo cenzuře roku 1818 při udílení *imprimatur*, respektive které bylo použito jako předloha pro tisk. Je však zjevné, že v rámci vyšetřování roku 1823 nebyly zemskému prezidii předloženy všechny rukopisy, jichž bylo při tisku pátého dílu edice *Starobylá skládání* užito.

měl být v takovém případě ihned po skončení tisku zaslán úřadům původní cenzurovaný rukopis.²³

Do věci se mezitím vložil vídeňský policejní dvorský úřad, který byl na závadnou knihu upozorněn rovněž na základě udání pocházejícího pravděpodobně z pražského prostředí. Anonymní pisatel dopisu zprostředkovaného úředníkem vídeňského policejního ředitelství Aloisem von Persou, který byl v letech 1820–1822 pověřený vedením městského hejtmanství v Praze, upozorňoval na zvláštní nebezpečnost Hankovy edice, neboť je prý prodávána mezi prostým venkovským lidem a její skladby jsou zpívány coby národní písně (*Nationalgedichte*).²⁴ Opětovnou cenzurou spisu byl pověřen Bartoloměj Kopitar, jehož vcelku příznivě psaný posudek se vyslovil pro udělení stupně *transeat*, tedy pro zákaz veřejné reklamy spisu, a upozornil na další básně sbírky, jejichž nacionální tendence přecházela v protiněmeckou argumentaci – *Svatý Václave a Vilém z Valdeka*. Policejní dvorský úřad se příznačně ztotožnil pouze s těmi pasážemi cenzurního posudku, které Hankou vydanou knihu kritizovaly. Kopitarovu argumentaci ve prospěch českých národních snah jako protiváhy vůči rusomanii naopak ponechal stranou.²⁵ Pražské policii bylo nařízeno zabavit dosud neprodané exempláře knihy. To se ale stalo až poté, co zvěsti o cenzurní aféře pomohly ke zvýšenému odbytu spisu.²⁶ Závadné pasáže byly posléze nahrazeny nově z básněným nezávadným obsahem a přetištěné listy byly vevázány do konfiskovaných exemplářů, od nichž se však zřetelně odlišovaly gramáží použitého papíru i kvalitou tisku.²⁷

Soudní vyšetřování Václava Hanky nařízené kvůli podezření z machinace s cenzurními rukopisy bylo pro nedostatek přímých důkazů v únoru 1824 zastaveno, stejně tak nebyla postížena majitelka arcibiskupské knihtiskárny Johanna Vetterlová, jejímž nákladem pátý díl edice *Starobylá skládání* vyšel. Celou záležitost však ještě více zkomplikoval Hankův pokus o obejití pražské cenzurní instance, když v prosinci 1823 zaslal do Vídně k cenzurnímu schválení rukopis pojmenovaný *Památka starověkosti*, jehož součástí byla i část básně *Májový sen* – nyní ale pojmenovaná jako *Fragmentum aliud*. Souvislost se sporným dílem byla odhalena²⁸ a na návrh městského hejtmanství byla nakonec Václavu Hankovi udělena úřední důtka za pokus o obejití cenzurní instance.²⁹ Profesoru Nejedlému, který

23) Julius Marx: *Die österreichische Zensur im Vormärz*, München, R. Oldenbourg 1959, s. 70, 76.

24) Opis udání se nachází v Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv (AVA), Polizeihofstelle (PH), kt. 1074, sign. 52 ex 1824, fol. 51–54.

25) Originál Kopitarova posudku z 24. 8. 1823 se nachází v AVA, PH, kt. 1074, sign. 52 ex 1824, fol. 56–57, dva jeho částečné opisy, zasláné do Prahy, jsou uloženy v NA, PG, 1821–1825, kt. 1247, sign. 16/58, č. 4820 ex 1823. Srov. též list Bartoloměje Kopitara Václavu Hankovi 28. 11. 1823, in V. Jagič (ed.): *Neue Briefe von Dobrowsky, Kopitar und anderen Süd- und Westslaven*, cit. dílo, s. 54–55.

26) F. L. Čelakovský J. V. Kamarýtovi 21. 6. 1823, in F. Bílý (ed.): *Korrespondence a zápisky Františka Ladislava Čelakovského*, díl 1, cit. dílo, s. 186.

27) Autorem přebásnění byl snad Václav Alois Svoboda Navarovský, možná ale cenzor Jan Václav Nepomuk Zimmermann, srov. F. Gabriel: „Hankova aféra s Májovým snem“, cit. dílo, s. 274–275; Ignác Jan Hanuš: *Die gefälschten böhmischen Gedichte aus den Jahren 1816–1849 als ein Beitrag zur böhmischen Literatur-Geschichte dargestellt*, Prag, H. Dominicus 1868, s. 52–61.

28) Cenzurní lístek z pera B. Kopitara (AVA, PH, kt. 1074, sign. 52 ex 1824, fol. 48) je datován 20. 12. 1823, z neznámých důvodů však policejní dvorský úřad reagoval až v červenci následujícího roku (tamtéž, fol. 32, 39). K dalšímu vyšetřování pražského gubernia a městského hejtmanství F. Gabriel: „Hankova aféra s Májovým snem“, cit. dílo, s. 261–272.

29) Podobným zakončením dopadl i případ Josefa Dundra, který se roku 1825 snažil získat ve Vídni cenzurní

prováděl cenzuru jednotlivých částí původního díla, byla v důsledku aféry nařízena větší opatrnost při posuzování spisů filologického rázu.

Celá kauza, jež snad byla vyvolána či alespoň přizívována konkurenčními boji v pražském vlasteneckém prostředí souvisejícími se spory mezi zastánci bratrského a analogického pravopisu, měla pro Václava Hanku nepříjemné následky z hlediska možností kariérního uplatnění. Na sklonku roku 1822 se totiž ucházel o místo bibliotékaře lyceální knihovny v Olomouci, uprázdněném díky jmenování dosavadního knihovníka Thomase Powondry radou u hornorakouského gubernia. V probíhajícím konkurzu byl přitom jednoznačným favoritem – nejenže byl roku 1821 v předchozím konkurzu na tutéž pozici navrhován na druhé místo právě za Powondrou, ale měl i silnou protekci v podobě moravského historika a sekretáře moravskoslezského gubernia Jana Petra Cerroniho. Právě tato instituce totiž sestavovala první návrh pořadí kandidátů. Druhou instancí představovala studijní dvorská komise, která následně návrhy odesílala císaři k definitivnímu rozhodnutí. I ona potvrdila Václava Hanku jako prvního kandidáta v pořadí.³⁰ Právě ve chvíli, kdy císař žádal policejní dvorský úřad o opatření posudků na jednotlivé kandidáty z hlediska jejich politické loajality, ale vypukla cenzurní aféra okolo *Májového snu*. Policejní stanovisko poukazyvalo na to, že Hanka je podezřelý z nezákonného jednání v záležitosti cenzury básně, které měla motivovat jeho „slepá vášeň pro slavismus“.³¹ Císař proto na post olomouckého knihovníka jmenoval Franze Richtera, který se v původních návrzích nacházel až za Hankou. Obdobná situace se opakovala, když se Václav Hanka o necelý rok později přihlásil do konkurzu vypsaného na místo bibliotékaře pražské univerzitní knihovny, uvolněné úmrtím dosavadního klementinského knihovníka Franze Posselta. I zde byl cenzurní prohrěšek s *Májovým snem* výslovným důvodem, aby nebyl pro výběr vhodného kandidáta brán v potaz, ačkoli coby bibliotékař Vlasteneckého muzea proslavený v tuzemsku i zahraničí, člen několika vědeckých společností a znalec „většiny živých jazyků“ všechny požadavky k získání místa splňoval.³² Ještě roku 1837, v rámci konkurzu na stolicí českého jazyka a literatury na pražské univerzitě, byl Hankův cenzurní přestupek zmíněn jako jeden z důvodů, proč mu nemůže být výkon veřejného úřadu svěřen.³³

povolení pro svůj překlad *Knihy methodní* Antona Hyeho, ačkoli jej už roku 1823 zamítla pražská cenzura – NA, PG, 1821–1825, kt. 1247, sign. 16/58, č. 5890, 6045, 6523 ex 1825.

30) AVA, Studien-Hofkommission (StHK), kt. 277, sign. 5/Olmütz Fc, č. 25 ex Oktober 1824. O konkurzu na bibliotékařské místo a snaze Hanky o úřední protekci poskytují cenné informace dopisy Václava Hanky s Janem Petrem Cerronim a Václavem Bergnerem, umístěné v Hankově pozůstalosti v LA PNP.

31) „[...] kann ich gleichfalls keines Wegs den Hanka für die nun in Erledigung stehende gleichnamige Stelle in Olmütz der ah. Berücksichtigung empfehlen, weil derselbe in seinem blinden Eifer für den Slavismus zu Schritten sich hinreißen ließ, welche seine Ansichten über das Rechtliche so wie seinen Gefühlen für das Sittliche nicht das Wort führen, und ihm sogar das strafgesetzliche Verfahren in Censurübertretung, welches jetzt noch wider demselben in Verhandlung ist, zugezogen haben.“ AVA, PH, kt. 1074, sign. 52 ex 1824, fol. 32, 39, koncept přednesu Sednitzkého císaři z 6. 7. 1824.

32) „Wenzel Hanka, dieser in den meisten lebenden Sprachen bewandete, vorzüglich als slavischer Dichter, Sprachforscher und Schriftsteller dem In- und Auslande rühmlich bekannte [...] Gelehrte.“ AVA, StHK, kt. 308, sign. 5/Prag Fc, č. 3442/552 ex 1828. Srov. též Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Minister-Kolowrat-Akten, kt. 10, sign. 588 ex 1828.

33) Miloslav Hýsek: „O profesuru češtiny po Janu Nejedlém“, *Listy filologické* 64, 1937, s. 187–207, zde s. 198.

Cenzoři a literáti v síti vzájemných kontaktů

Teoretický požadavek anonymizace cenzurního řízení, které stanovoval cenzurní předpis roku 1795, nemohl být v praxi předbřeznové habsburské monarchie plně dodržován. Autor se sice neměl dozvědět jméno cenzora svého spisu na knižním revizním úřadu, kam rukopis odevzdával, ale osoby cenzorů, jejichž pole působnosti byla rozčleněna na základě jazykového a tematického hlediska spisů, nebyly dobové veřejnosti neznámé – jejich jména vycházela mimo jiné v každoročních schematismech. Cenzoři se účastnili literárního a vědeckého života a s autory cenzurovaných děl je pojily vzájemné sympatie či antipatie. Při neostrosti některých cenzurních norem přitom ležela hlavní váha právě na názorových stanoviscích a osobních preferencích jednotlivých cenzorů.

Vídeňský kustod univerzitní knihovny Bartoloměj Kopitar hrál jako cenzor roli pravděpodobně ve všech výše popisovaných případech. Přátelský vztah Kopitara s pražským slavistickým prostředím okolo Josefa Dobrovského, do něhož můžeme počítat jak Václava Hanku, tak Františka Palackého, se po Dobrovského smrti (1829) a mimo jiné v souvislosti s Kopitarovým vystupováním v záležitosti pravosti *Rukopisů královédvorského a zelenohorského* značně zhoršil. Roku 1826 tak Kopitar neformálně upozornil Palackého, že k jeho posouzení dospěla edice *Starých letopisů českých*, kterou předtím pražský cenzor J. N. V. Zimmermann, vydavatel obdobného edičního podniku o menší vědecké kvalitě, nedoporučil k vydání, a s podporou Palackého argumentů se vyslovil pro vydání díla.³⁴ V pozdějších letech se naopak Kopitarovo stanovisko vůči Palackého a Hankovým dílům několikrát ostře vymezilo, přičemž se ale díky své protekci na jiných úrovních státní správy mohl František Palacký k zamítavým posudkům vyjádřit ještě dříve, než bylo řízení o cenzuře spisů oficiálně ukončeno. V případě remešsko-ostromířského evangelia hrála klíčovou úlohu Kopitarova osobní averze vůči spisům určeným pro pravoslavné obyvatelstvo habsburské monarchie, které podle jeho názoru představovaly potenciální nebezpečí ruského geopolitického vlivu na poddané rakouského císaře.³⁵

Dochované písemné materiály ukazují i na další případy neformálních kontaktů autora či vydavatele s představiteli cenzurní hierarchie. „Vaše přivítání Ces-viče bylo v rkp. u mne, a napsal jsem o tom ve svém zdání vše, co jsem mohl, aby bez závady prošlo,“ psal Václavu Hankovi o blíže nezjištěném textu cenzor Pavel Josef Šafařík na jaře 1839.³⁶ *Každodenníček* Františka Palackého umožňuje obdobně rekonstruovat jeho cílevědomé úsilí o zisk přízně guberniální a cenzurní správy ve věci vydávání českého a německého muzejního časopisu, stejně jako neformální kontakty s cenzorem ve chvíli, kdy bylo potřeba v problematickém článku navrhnout úpravy.³⁷ Vlivem svých kontaktů s cenzory mohly osoby v centru literárního dění zprostředkovávat příznivé cenzurní vyjádření autorům méně etablovaným v literárním poli anebo žijícím na geografické periferii. Díky aktivitě Václava Hanky

34) Dílo bylo tehdy definitivně přijato na základě posudků dalších dvou pražských cenzorů, Hieronyma Josepha Zeidlera a Maximiliana Millauera, přičemž Millauer koncipoval své vyjádření opět v těsné součinnosti s Palackým; blíže Petr Píša: „Možnosti a meze intervence: František Palacký a rakouská cenzura ve 20. letech 19. století“, *Táborský archiv* 15, 2011, s. 91–102, zde s. 92–94.

35) Ke kontextu vydání srov. Vladimír Andrejevič Francev: „K historii vydání Remešského evangelia“, *Časopis Musea Království českého* 74, 1900, s. 164–179.

36) LA PNP, Václav Hanka, P. J. Šafařík Václavu Hankovi 2. 3. 1839.

37) P. Píša: „Možnosti a meze intervence“, cit. dílo, s. 96–100.

tak byly do Vídně zaslány vymazané části Čelakovského *Slovanských národních písní*,³⁸ stejně jako upravená podoba překladu jednoaktovky Friedricha Eberharda Rambacha *Die Brüder* z pera Josefa Chmely. Roku 1820 požádal Hanka Chmelovým prostřednictvím jičínský katecheta Jan Sidon, aby podal do cenzury jeho exhortu a příslušnému teologickému cenzorovi poskytl drobný finanční dárek ve výši pěti zlatých vídeňské měny s prosbou o rychlé vyřízení spisu.³⁹ Do obdobného kontextu můžeme zařadit údajné přátelské kontakty Karla Hynka Máchy s J. N. V. Zimmermannem a historku o taktice vedoucí k zisku cenzurního povolení pro báseň *Máj*.⁴⁰

Jinou stránku neformálních kontaktů předbřeznových autorů s cenzurní a státní správou představovalo ústní či anonymní písemné upozornění na závažný obsah spisu, které mohlo být využíváno k zisku lepšího postavení v rámci literárního pole. Jak jsme mohli sledovat, hned dvojí udání na Hankou vydaný *Májový sen* mělo dlouhodobé následky pro jeho další existenci. Roku 1834 naopak Václav Hanka touto formou dehonestoval svého literárního konkurenta v úsilí o zisk profesorské stolic českého jazyka a literatury. František Ladislav Čelakovský byl v důsledku svého cenzurního přečinu zbaven suplentského místa na pražské univerzitě.⁴¹ Byl to však právě dřívější cenzurní přečin s *Májovým snem*, který však znemožnil i Václavu Hankovi, aby v konkurzu na profesorský post uspěl.

38) F. L. Čelakovský J. V. Kamarýtovi 21. 2. 1822, in F. Bílý (ed.): *Korrespondence a zápisky Františka Ladislava Čelakovského*, díl 1, cit. dílo, s. 130.

39) LA PNP, Václav Hanka, Josef Chmela Václavu Hankovi 22. 8. 1820 a 2. 9. 1820; tamtéž, Jan Sidon Václavu Hankovi 5. 9. 1820.

40) Srov. Petr Píša: „Policajtštější nežli Obrpolicajti říšští“. Cenzor Zimmermann a česká předbřeznová literatura“, *Dějiny a současnost* 33, 2011, č. 9, s. 30–33.

41) Viz infobox „František Ladislav Čelakovský v *Pražských novinách* o ruském carovi“, s. 249.